

روایتی درباره کوچه‌ای در همسایگی میدان شهدای مشهد که این روزها عنوان «شهید هاشمی‌نژاد» بر آن نشسته است

«باغ حرم»، کوچه کتیبه‌های تاریخی

رضاسلیمان نوری| تغییرات شهری هرچند برای رفاه حال بیشتر ساکنان نقاط مختلف شهر است، در اغلب موارد باعث کم شدن رد گذشته تاریخی آن محدوده‌ها می‌شود. این موضوع آن چنان است که امروزه در مشهد به سختی می‌توان گذشته درستی برای بسیاری از کوچه‌ها و محلات پیدا کرد؛ به‌همین دلیل هم وجودیک بنای کهن یایک اثر تاریخی در هرکوچه یا محلی بسیار مغتنم است و می‌تواند قطعه‌ای از پازل کم‌شده تاریخ در آن محدوده باشد. کتیبه‌هایی که این مواردند که البته تعدادشان بسیار اندک است اما در این میان کوچه هاشمی‌نژاد- که در بین مردم مشهد به دلیل ایجاد بخشی از آن روی باغ وقف حرم امام‌رضا^(ع)- به باغ حرم معروف شده یک استثناست؛ زیرا از معدود کوچه‌های مشهد است که وجود سه کتیبه مختلف در آن رهگشای بسیاری از نقاط کور تاریخش است.

● کوچه «شهیدهاشمی‌نژاد» و نام‌هایش در طول تاریخ کهن‌ترین نام شناخته‌شده برای این گذر، همین نام کوچه باغ حرم است که هنوز هم مردم محلی در معرفی کوچه از آن استفاده می‌کنند. گویا این عنوان، پیش از سال‌های ۱۳۱۰ قمری هم برای این کوچه استفاده می‌شده است؛ کتیبه سردر ورودی مسجد امام محمدباقر^(ع) شاهدی بر این ادعاست؛ در متن این کتیبه که موضوع آن نوسازی مسجد امام محمدباقر^(ع) در آن تاریخ است از عنوان کوچه باغ حرم برای گذر مجاور آن استفاده شده است.

در دوران پهلوی دوم به‌دلایل نامشخص برای معرفی این کوچه از باغ خرم استفاده شده است. این نام در هنگام ترسیم نقشه مشهد در این دوران ثبت شده و این درحالی است که باغ موسوم به خرم در ضلع دیگر خیابان عشرت‌آباد (هاشمی‌نژاد کنونی) قرار داشته است.

عنوان کوچه عشرت‌آباد ۷ دیگر عنوان رسمی این گذر در دوران پهلوی بود که پس از انقلاب ابتدا به شهید هاشمی‌نژاد ۷ تبدیل شد و با تغییرات رخ داده در بافت میدان شهدا بر اثر اجرای طرح بزرگ نوسازی و بهسازی این محدوده، به شهید هاشمی‌نژاد ۵ تغییر کرد. در شرایط کنونی در کنار این عنوان، نام یکی از شهدای ساکن در این کوچه، یعنی شهید عباسعلی رنجبر هم روی تابلوی نصب شده است و در ورودی کوچه به چشم می‌خورد.

نام‌هایی مانند کوچه حسینییه امام، کوچه مسجد خوردو، کوچه‌مسجد امام محمدباقر^(ع) و کوچه حسینییه متحده علیا از دیگر عناوینی هستند که هرکدام از سوی برخی از مراجعه‌کنندگان به این کوچه برای معرفی آن مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ همچنین دو عنوان کوچه حیطه حاج‌کیلی و کوچه‌آیت...! شاهروزی نیز به دلیل وجود این محوطه صیفی‌کاری و منزل آیت... در این کوچه هرکدام در دوره‌ای برای معرفی این مسیر مورد اقبال عمومی قرار گرفته‌اند.

● کوچه «شهید هاشمی‌نژاد» در عصر قاجار

کوچه باغ حرم از آن دسته کوچه‌های مشهد است که ردپایش را می‌توان در آثار باقی‌مانده از عهد قاجار دید. این کوچه در نقشه دالمج به صورت سومین مسیر منسحب‌شدن از کوچه غربی شرقی مجاور قبرستان هشت‌آباد منتهی به کوچه‌آب میرزاوراسته کوچه‌نوغان و در نزدیکی کوچه‌نو در بالاحیابان ترسیم شده است.

براساس این نقشه کوچه باغ حرم در آن روزگار مسیری بن‌بست بوده که از محور اصلی اشاره‌شده به سمت شمال غربی منشعب شده و در بخش انتهایی آن پس از پلاک‌های مسکونی باغات بالاحیابان قرار داشته‌است. نزدیک‌ترین بنای عمومی به این کوچه در آن دوران تکیه کوچه‌نو بوده‌است؛ همچنین در نقشه سال ۱۳۰۳ خورشیدی هم این‌گذر به صورت‌مسیری جنوبی‌شمالی با دو فرعی غربی و شرقی بن‌بست ترسیم شده که مسیر اصلی آن در پایان به باغی بزرگ ختم می‌شده است. این امر نشان‌دهنده رشد سکونت در کوچه و تبدیل برخی پلاک‌های بزرگ آن به پلاک‌های کوچک‌تر و شاید هم تبدیل برخی از قطعات باغی موجود در کوچه به پلاک‌های مسکونی در این دوره زمانی (حدود ۵۵سال) بوده است. این مهم با مطالعه کتیبه مسجد امام محمدباقر^(ع) سندیت بیشتری پیدا می‌کند؛ زیرا در آن قید شده که در دوران مورد اشاره یک حسینییه بزرگ (ساخته‌شده توسط حاجی محمداسماعیل عطارا) و حوض انباری به نام حوض انبار باغ حرم (ساخته‌شده توسط حاج محمد جعفر ترک) در این کوچه وجود داشته‌است. وجود این دوینا خود بازگوکننده سکونت جمعیتی شایان ملاحظه در این کوچه‌است. این امر با اطلاعات ارائه‌شده توسط ساکنان قدیم کوچه مبنی بر سکونت تعدادی از یزدی‌های مهاجر به مشهد پس از قحطی‌های ایجادشده در دوران محمدعلی‌شاهی نیز هماهنگی دارد.

● کوچه «شهید هاشمی‌نژاد» در عصر پهلوی

تغییرات عمده روی داده در کوچه باغ حرم طی قرن ۱۴ خورشیدی، بیش از هر چیز تابعی از تغییرات به وقوع پیوسته در میدان شهدا بوده است. ایجاد میدان شهدا^(ک) که در ده‌ده نخست قرن ۱۴ خورشیدی اتفاق افتاد) و سپس تکمیل خیابان‌های مجاور آن ساختار سکونت و زندگی در این کوچه را با تغییرات عمده‌ای همراه کرد.

البته ایجاد میدان مجسمه هم که در فاصله اندکی از این کوچه قرار دارد، سبب اقبال شایان ملاحظه مردم به سکونت در آن شد. عمده دلیل این امر فاصله تقریباً برابری است که این محدوده با حرم مطهر رضوی و مراکز دولتی ایجادشده در خیابان ارگ دارد و درواقع دسترسی به هر دو را آسان می‌کند. همین امر در کنار قیمت پایین‌تر بهای ملک در این محدوده (نسبت به بافت مرکزی شهر) باعث شد بسیاری از افرادی که قصد

روایتی درباره کوچه‌ای در همسایگی میدان شهدای مشهد که این روزها عنوان «شهید هاشمی‌نژاد» بر آن نشسته است

کوچه گردی

نمایی از مسجدرو حوضی امام محمدباقر^(ع)

است. ناگفته نماند بسیاری از قدیمی‌های کوچه هم از این محل به سایر نقاط شهر رفته‌اند و اغلب پلاک‌های آپارتمانی کوچه در اختیار غیرمشهدی‌هایی قرار دارد که هنگام سفر به مشهد و برای اسکان موقت خود از آن‌ها استفاده می‌کنند. البته بیشتر پلاک‌های مجاور مسجدو حسینییه هنوز در اختیار ساکنان قدیمی کوچه یا ورته آنان است.

● نامداران کوچه «شهیدهاشمی‌نژاد»

قدیمی‌ترین کسانی که براساس اسناد می‌توان آنان را ساکنان کوچه باغ حرم دانست، حاجی محمداسماعیل عطارو حاج محمد جعفر ترک، از واقفان حسینییه امام و حوض انبار اولیه مسجد امام محمدباقر، هستند. پس از آنان باید از حاج‌کربلایی علی یاکلیعلی یاد کرد که باغ و گاو‌داری وی در انتهای کوچه قرار داشته و روزگاری مردم کوچه سبزی و صیفی جات و شیر مورد احتیاج خود را از باغ او تهیه می‌کردند. آیت‌ا... سید حسن مرتضوی شاهرو‌دی، چهره برجسته کنونی حوزه علمیه مشهد، مرحوم حجت‌الاسلام والمسلمین شاهرو‌دی، امام جماعت سابق مسجد حوض لقمان که اکنون پسرش نماز را در این مسجد برپا می‌دارد و فرمانده سپاه قدس جمهوری اسلامی، یعنی سردار اسماعیل قاآنی هم از برجسته‌ترین چهره‌هایی محسوب می‌شوند که روزگاری در این کوچه سکونت داشته‌اند؛ همچنین باید از مرحوم محمدگلدوز که به شغل پرچم‌دوزی اشتغال داشته و اکنون همسرش، خانم مهریزی، قدیمی‌ترین ساکن کوچه است. آقای روضه‌باشی که خواربار فروش بوده، آقای قفشدار طوسی که در دوران پهلوی نیروی شهربانی بوده، علی مشتاقی، نظامی سابقی که قربانی کروناشد، سیدحسن عادل کاردار، از نخستین رانندگان شرکت اتوبوس‌رانی مشهد، مجید التجاعی که اکنون مسئولیت نگهداری مسجد امام محمدباقر^(ع) را دارد و خاندان تاجران طوسی که مدرس قرآن و مکتب دار بوده‌اند، به عنوان دیگر افرادی که بخشی از عمر خود را در این کوچه گذرانند، یاد کرد. آقایان علی فقیه‌دامغانی، حاج محمدکاملان و علی‌اکبر قناد قهاری که هر سه از همراهان هیئت متحده حسینی علیا بودند نیز از جمله قدیمی‌های این کوچه محسوب می‌شوند.

سرانجام اینکه شهیدان حمید و حسین همتی بنایی، عباسعلی رنجبر و طوسی مقدم هم از افتخارات این کوچه هستند که در جریان دفاع مقدس به شهادت رسیده‌اند.

در اغلب نقاط کوچه آپارتمان‌سازی شده‌است و کوچه باغ حرم این روزها میزبان ساختمان‌های بلندمرتبه و چند طبقه هم‌هست ولی باهمه این‌ها، هنوز بقایایی از حیطه حاج‌کیلی در قالب یک خانه باغ‌هاشده و یک پلاک مسکونی تخریب‌شده در جلوی آن قابل شناسایی

مهاجرت به مشهد داشتند، سکونت در این محله را در اولویت‌های خود قرار دهند. به این صورت، علاوه بر یزدی‌هایی که در دوران قاجار در این کوچه ساکن شده بودند، برخی از اهالی شاه‌رود و مناطق مجاور آن هم ساکن کوچه باغ حرم شدند. نقشه سال ۱۳۳۳ خورشیدی که پس از تکمیل خیابان عشرت‌آباد ترسیم‌شده، نشان‌دهنده این موضوع است که حداقل ترسیم آخرین نقشه قاجاری مشهد تا این دوران، ساختار کوچه باغ حرم تغییرات بسیاری را به خود دیده است، آن چنان‌که براساس این نقشه، کوچه باغ حرم ششمین فرعی شرقی منشعب از خیابان عشرت‌آباد بوده است.

● کوچه «شهید هاشمی‌نژاد» پس از انقلاب اسلامی

عمده تغییرات کوچه باغ حرم در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی هم مانند دوره پهلوی اول همچنان تابعی از تغییرات میدان شهدا بوده است. اجرای طرح نوسازی و بهسازی این میدان، تغییرات شایان ملاحظه‌ای را در این کوچه ایجاد کرد. قرار گرفتن بخشی از ورودی اصلی کوچه در طرح میدان شهدا باعث شد ساختار این بخش کوچه به صورت کامل تغییر کند، به‌نحوی که اکنون نخستین پلاک‌های کوچه تبدیل به پایانه اتوبوس‌رانی و سپس پارکینگ عمومی شهید هاشمی‌نژاد شده‌اند.

همین مسئله سکونت را در بخش نخست کوچه با مشکلاتی روبه‌رو کرده تاحدی که این محدوده از کوچه، تقریباً خالی از سکنه است اما مسجد روحوضی امام محمدباقر^(ع) همچنان فعال است و حسینییه امام هم که مانند مسجد کتیبه‌ای کهن در ورودی آن نصب شده، هر پنجشنبه میزبان فعالان مذهبی است. بخش شمالی کوچه نیز تغییراتی شایان ملاحظه‌ای کرده و شاهد نوسازی بناهای قدیمی بوده‌است تاحدی که از همه ساختمان‌های ارزشمند این محدوده تنها ورودی خانه مرحوم حجت‌الاسلام والمسلمین شاهرو‌دی (امام جماعت سابق مسجد حوض لقمان) که مزین به کتیبه‌ای با خط مرحوم استاد رضوان است، باقی مانده است.

در اغلب نقاط کوچه آپارتمان‌سازی شده‌است و کوچه باغ حرم این روزها میزبان ساختمان‌های بلندمرتبه و چند طبقه هم‌هست ولی باهمه این‌ها، هنوز بقایایی از حیطه حاج‌کیلی در قالب یک خانه باغ‌هاشده و یک پلاک مسکونی تخریب‌شده در جلوی آن قابل شناسایی

آخرین عکس حضور رسمی ایران در اراضی شمال رود «اترک»

بر چاپ عکس در عشق‌آباد به چشم می‌خورد. عکس را برای ناصرالدین‌شاه فرستاده و در ذیل آن مرقوم داشته‌اند: «هیئت کمیسوین مبارکه دولت ابد آیت علیه ایران مأمور تعیین حدود مملکت خراسان با ماوراء بحر خزر در حین کوچ از سرآسیاب متصل به شهر جدید عشق‌آباد که اردو زده شده بود، به سمت قراء اتک دره جز (درگز) جزء ملکی دولت ابد مدت از سرحد» در میان کسانی که در تصویر حضور دارند، احتمالاً ناظم‌الملک از همه عنوان دارتر و در امور دیپلماتیک، باتجربه‌تر بوده است. میرزا محبعلی خان ناظم‌الملک مرندی یکانلو یکی از رجال تحصیل‌کرده وزارت خارجه در عهد ناصرالدین‌شاه بود که حدود پنجاه سال

در مأموریت‌های حساس حضور داشت. او بر علم جغرافیا مسلط بود و تاریخ را هم به خوبی می‌دانست. ترجمه‌ای از کتاب «تاریخ جنگ‌های ناپلئون» با خط ناظم‌الملک، امروزه در کتابخانه مسجد اعظم قم نگهداری می‌شود و نشان می‌دهد او در خط شکسته نیز سرآمد روزگار و به چندین هنر آراسته بوده‌است. محبعلی خان، زبان‌ترکی عثمانی را به خوبی می‌دانست و سال‌ها همراه با مشیرالدوله در هیئت‌تحدید مرزی رضوی ایران حضور داشت ویکی از دست‌اندرکاران انعقاد قرارداد ارنه‌ال‌روم بود. اودر میان دولتمردان ایرانی، به‌پایمردی برای حفظ حقوق ایران شهرت داشت و به دلیل تسلطش بر حقوق بین‌الملل، رساله‌ای در این باره نوشت که تا مدت‌ها منبع مطالعاتی

این رشته محسوب می‌شد. محبعلی خان احتمالاً آخرین دولتمرد ایرانی است که پیش از الحاق رسمی اراضی شمال اترک به خاک روسیه تزاری، در آن حضور یافته و مذاکره کرده است. او افزون بر این امور، در کتابت و نسخه‌برداری از اسناد و کتاب‌های قدیمی و ارزشمند هم، ید طولایی داشت. محبعلی خان دو نسخه بسیار ارزشمند از زوی طومار علیشاهی و طومار عضدالملک که هر دو مربوط به موقوفات آستان قدس رضوی است، کتابت کرد تا به این ترتیب، مانع از تعدی و تصرف ناشی از فقدان این آثار در آستان قدس شود. محبعلی خان ناظم‌الدوله در سال ۱۳۰۹ یا ۱۳۱۰ قمری دارفانی را وداع گفت. در عکس امروز، تصویر محبعلی خان را مشخص کرده‌ایم.

سند

نوشت

«پشه‌نامه» عروس

فرخدا تصویری که می‌بینید یک «پشه‌نامه» است. پشه‌نامه در واقع فهرست اقلام جهیزیه عروس است. در دوره قاجار رسم بود که صورت جهیزیه عروس را روی کاغذ می‌نوشتند و تعدادی شاهد که معمولاً بزرگان فامیل بودند، زیر آن را امضا می‌کردند یا مهر می‌زدند. این فهرست، به امانت، نزد خانواده عروس باقی می‌ماند تا در صورت طلاق زوجین، اموال عروس مشخص باشد. این اسناد تصویر جذابی از زندگی اجتماعی، اقتصادی و آداب و رسوم در دوران قاجار را برای ما ترسیم می‌کنند. جالب است بدانید درگنجینه ارشیو اداره اسناد، تقریباً ۴۴ نمونه سند فهرست جهیزیه از دوره قاجار تا پهلوی وجود دارد که این سند، یکی از همان هاست. ناگفته نماند در پشه‌نامه صورتی از لوازمی را که داماد به عروس می‌دهد هم می‌نوشتند.

سندی که در تصویر می‌بینید، فهرست جهیزیه خاتون جان بنت آقا عبد... بن ملانور، محمد است و فهرست وسایل تقدیمی آقا داماد، یعنی آقا محمد اسماعیل، فرزند حاجی محمد حسن نیز آمده است. در این سند چنین سیاهه شده است: «آقا محمد اسماعیل، فرزند حاجی محمد حسن، به جهت زوجه خود اسبابی آورده‌است از جمله: آینه پنج‌گره خاتم، گوشواره طلا مروارید، انگشتر شکوفه، دستبند طلا، عرقچین، چارقد ترمه محرمات، چادر ابریشمی، پیراهن قلمکار و...» فهرست جهیزیه عروس نیز به قرار زیر است: «آینه خاتم، الماس تراش، گوی مروارید، گوشواره و انگشتر طلا، دستبند نقره و مرجان، بازوبند طلسم، خنچه خاتم، گلاب‌پاش بلور، سینی هشت‌خانی، ظروف مسی، قالیچه و انواع مختلفی از چارقد و چادر و پیراهن.» در آخر سند قیمت اسباب آورده شده است و شاهدان نیز مهر کرده‌اند.

اخبار

قدیم

زنی که گوشواره اطفال را می‌دزدید

گروه تاریخ و هویت| روزنامه خراسان در بهار سال ۱۳۲۰ خورشیدی خبر از یک سلسله سرقت چاپ و منتشر می‌کند که مشابه آن را ما در روزگار امروز هم بسیار دیده‌ایم؛ کشیدن گوشواره از گوش دختران. این جریده می‌نویسد: «از جندی قبل در کوچه چهنو و اطراف آن زنی پیدا شده بود که گوشواره دختران خردسال را از گوش آن‌ها می‌ربود و به سرقت می‌برد. طرز عمل مشارالیها این بوده که در کوچه‌ها گردش می‌کرده و هر جا دختر بچه‌ای را می‌دید که گوشواره طلا در گوش دارد، او را به‌کناری کشیده و می‌گفته مادرت منزل ما آمده و مرا عقب تو فرستاده است و به این بهانه دختر را به نقطه خلوتی برده و گوشواره او را ربوده و فرار می‌کرده‌است و چون اولیای اطفال از کودکان خود می‌پرسیده‌اند که گوشواره آن‌ها را کی دزدیده؟ همگی نشانی یک زن را می‌داده‌اند که چشم‌های به هم خورده و چهره زردرنگ و چند دندان طلا و چادر مشکی داشته است. چند روز قبل مشارالیها دختری را می‌بیند که گوشواره اشرفی در گوش دارد. به او می‌گوید من می‌خواهم به منزل شما بیایم. بیاتا با هم برویم بچه‌ام را بردارم و با هم به منزل شما برگردیم. دخترک فوراً به خانه خودشان می‌رود که از مادر خود اجازه بگیرد، مادر او که به آن سوء ظن می‌برد، مشارالیه را به پاسبان تحویل می‌دهد و به کلانتری بخش ۲ جلب می‌شود. این زن که در ضمن تحقیقات خود را بی‌بی فاطمه، دختر سیداحمد، معرفی کرده از قرار معلوم سابقه سرقت هم دارد.»

تقویم

تاریخ

روزی که ایفل افتتاح شد

تصویری از آغاز ساخت برج ایفل

برج ایفل در پاریس و در کنار رود سین قرار دارد و پس از ساخته شدنش در ششم‌ماه می‌سال ۱۸۸۹ میلادی (۱۶ اردیبهشت ۱۲۶۸ خورشیدی) افتتاح و موحوطه‌اش برای بازدید عمومی باز شد. این برج پولادین به نام سازنده‌اش «گوستاو ایفل» نامیده شده‌است. در قرن ۲۱ هر سال بیش از ۶ میلیون نفر از این برج معروف در جهان دیدن می‌کنند. بر فراز این برج شب‌آنتن ۲۴ متری هم قرار دارد. ارتفاع ساختمان برج ۳۲۴ متر است. وزن برج که در سال ۱۸۸۷ در دست ساخته شدن بود، ۷۰هزار و ۳۰۰ تن بوده‌است. با وجود این، با دهای شدیدی می‌توانند قسمت بالای برج را هفت هشت سانتی متر تکان دهند. آن چنان که در سال ۱۹۰۲ میلادی صاعقه به قسمت بالای این برج آسیب زد.

کشف

تاریخ